

L'objectiu principal d'aquesta ponència és presentar l'Observatori de Neologia, un projecte d'investigació en neologia lèxica, actualment de l'Institut Universitari de Lingüística Aplicada (IULA) de la Universitat Pompeu Fabra, al qual la Secció Filològica de l'IEC ha donat suport gairebé des del seu naixement, ja fa deu anys. Ens proposem també d'incidir en els objectius generals d'aquestes Jornades i de reflexionar sobre com l'Observatori ens informa de les necessitats d'orientació normativa i serveix per al seguiment de les propostes normatives, sempre en l'àmbit del lèxic.

1. Presentació de l'Observatori de Neologia

L'Observatori de Neologia va néixer l'any 1988 a la Universitat de Barcelona, impulsat i creat per la doctora M. Teresa Cabré, que n'ha estat la directora des d'aleshores. L'any 1994 el projecte es va traslladar a la Universitat Pompeu Fabra, acollit per l'IULA, on va disposar d'uns espais i d'una infraestructura que van fer possible un creixement important. Des d'aquell moment, l'Observatori està coordinat per Elisabet Solé i jo mateixa, professores i investigadores d'aquesta Universitat. Des de 1996 és una figura de recerca amb nom propi dins de la universitat.

A banda de la direcció i la coordinació, l'Observatori és un grup de recerca amb una quarantena de col·laboradors, tots ells joves investigadors i investigadores, llicenciats en filologia catalana o en traducció i interpretació, i estudiants de segon cicle, que es van incorporant al projecte per un interès comú, l'anàlisi del nou lèxic.

Com ja hem dit, la Secció Filològica de l'IEC ha donat suport a l'Observatori des dels inicis i també l'empresa Enciclopèdia Catalana ha estat, des de 1994 fins a l'actualitat, una font important de finançament. Aquest suport econòmic ha servit principalment per finançar l'automatització de les dades, amb la creació de beques de col·laboració (adreçades únicament a membres del projecte). Tant l'IULA com la Universitat Pompeu Fabra han participat en el finançament del projecte.

L'Observatori de Neologia és un projecte que analitza la neologia lèxica en català i en castellà que apareix a la premsa d'àmplia difusió. El corpus d'extracció dels neologismes és, doncs, un corpus de textos de la llengua general. Des dels inicis hem treballat amb la premsa diària d'àmplia difusió editada a Barcelona (primer van ser el diari *Avui* i el *Diari de Barcelona*, i actualment són el diari *Avui* i *El Periódico*),¹ i des de fa uns anys hem incorporat també el setmanari *El Temps*.

A partir del desè aniversari del projecte, que vam celebrar el desembre passat, i recollint un suggeriment del doctor Badia i Margarit, hem iniciat l'observació de la neologia en la llengua oral i també l'estudi de la neologia en altres tipus de textos escrits. Per a la llengua oral, ja comptem amb una adequació de la metodologia i amb uns primers resultats aproximatius, i pel que fa als altres textos escrits, ens trobem encara en una fase molt embrionària.

Diríem, doncs, que els textos amb què hem treballat aquests deu primers anys ens informen d'un ús real i particular de la llengua que conté neologia espontània, però que bàsicament reflecteix usos neològics no espontanis, ja que els textos dels diaris són majoritàriament revisats pels serveis de correcció. Els altres textos escrits amb què comencem a treballar, en canvi, són textos més espontanis, no revisats, i també el buidatge a partir de la llengua oral combina els usos no espontanis (espais de notícies) amb els usos espontanis (debats).

2. Identificació dels neologismes

Els objectius de l'Observatori de Neologia són els següents: a partir de la creació d'un corpus de neologia de gran difusió, es pretén contribuir, d'una banda, a l'actualització dels repertoris lexicogràfics per a la llengua catalana i, d'altra banda, a la descripció d'aquest lèxic i els seus mecanismes d'actualització, cosa que ens ha de permetre descriure i avaluar la vitalitat interna de la llengua. Més enllà d'aquests objectius n'hi ha d'altres com, per exemple, la difusió periòdica d'aquestes noves creacions lèxiques i també l'establiment d'una plataforma que permeti l'intercanvi amb altres grups de neologia.

Fins aquí hem afirmat que l'Observatori de Neologia analitza la neologia lèxica, però de fet les unitats que identifiquem com a neològiques representen només un subconjunt de tota la neologia lèxica. Aquest subconjunt se'ns restringeix, primer de tot, pel criteri a partir del qual se separa allò que és neològic d'allò que no ho és. En el nostre cas s'ha optat pel criteri lexicogràfic, de manera que es consideren neològiques totes aquelles unitats lèxiques que apareixen en el corpus de buidatge i que no apareixen en un corpus lexicogràfic d'exclusió, format per obres normatives i descriptives, que ha calgut anar modificant amb el pas dels anys. Són neologismes, doncs, les paraules que no trobem documentades ni en el *Diccionari de la llengua catalana* de l'IEC ni en el *Gran diccionari de la llengua catalana* d'Enciclopèdia Catalana.

---

1. També han estat font de buidatge el *Nou Diari* i *El Punt*.

L'aplicació estricta d'aquest criteri ens va demostrar que s'obtenien algunes dades innecessàries per al projecte i que se'n perdien d'altres que es consideraven pertinents, i per això es van efectuar correccions al criteri; així, també es consideren neologismes les unitats que apareixen als diccionaris amb una marca de neologicitat i, en canvi, no es recullen les unitats que no apareixen als diccionaris perquè estan formades a partir de regles totalment predictibles, especialment els derivats amb prefixos o sufixos altament rendibles (com els adverbis en *-ment* i les unitats prefixades amb *ex-*).

La metodologia de treball per a la identificació de neologismes està fixada a partir de documents interns del projecte en els quals s'estableix el procés de detecció, marcatge i comprovació dels neologismes candidats. El resultat final d'aquest procés és una fitxa amb cada unitat neològica i amb diverses informacions lingüístiques i pragmàtiques. Actualment es treballa de manera semiautomàtica: des de l'IULA, i aprofitant la metodologia del corpus tècnic, s'ha desenvolupat el SEXTAN (Sistema d'Extracció Automàtica de Neologismes), una eina informàtica que permet detectar i extreure candidats a neologismes contrastant el text de buidatge automatitzat amb el corpus lexicogràfic d'exclusió, també en versió automatitzada (Vivaldi, en premsa). El programa ens ofereix com a resultat del procés una selecció molt fiable de candidats a neologismes que un cop verificats manualment es traslladen a una fitxa de buidatge pràcticament completa per a cada unitat.

Els avantatges de treballar semiautomàticament són obvis pel que fa al guany de temps i a la fiabilitat, però a més permet d'obtenir moltes més dades (buidar més diaris) i més informacions sistemàtiques d'aquestes dades (per exemple, sobre la freqüència d'aparició); els desavantatges també són evidents, ja que de moment aquesta eina només serveix per a la detecció de la neologia formal monolexemàtica, i en queda al marge la neologia semàntica.

3. Tractament (i aprofitament) dels neologismes

Deixem ara la identificació i passem a referir-nos al tractament dels neologismes, sobretot amb relació a l'aprofitament de les dades. I comencem destacant la constitució d'una base de dades neològiques que és el resultat del buidatge ininterromput efectuat durant més de deu anys, que conté, en aquest moment, més de trenta mil neologismes diferents.

La constitució d'aquesta base de dades ha permès d'obtenir-ne diversos productes ja acabats. D'una banda, uns llistats anuals, de difusió restringida, on apareixen ordenats alfabèticament els neologismes detectats, amb informacions sobre la categoria gramatical, la font, un context d'ús i altres informacions addicionals. Aquests llistats han estat utilitzats com a font d'actualització lexicogràfica, tant per al *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC) com per al *Gran diccionari de la llengua catalana* d'Enciclopèdia Catalana.

Però la base de dades de l'Observatori de Neologia ha estat també l'única font de nomenclatura del *Diccionari de paraules noves*, elaborat pels membres del projecte i publicat per

Enciclopèdia Catalana, que va aparèixer a finals de 1998. Aquest diccionari, concebut des d'un punt de vista totalment descriptiu, conté el miler de neologismes més freqüents apareguts a la premsa d'àmplia difusió entre 1989 i 1996. I també definicions, diversos contextos d'aparició, informació sobre la seva situació respecte de la normativa, variants formals i sinonímiques, etc.

Entre els productes ja acabats cal esmentar els treballs sistemàtics de descripció de les unitats neològiques. Així, per exemple, l'estudi elaborat per l'Observatori i publicat per l'IULA titulat *Descripció quantitativa dels neologismes documentats durant l'any 1995 a la premsa en català*, que ofereix uns primers resultats de l'anàlisi formal, semàntica i pragmàtica dels neologismes d'aquell any. Segons aquests resultats, la innovació del lèxic prové majoritàriament de la formació de paraules a partir del recurs de la derivació (un 41,1 %, del total de neologismes; un 23,2 %, de derivació per prefixació, i un 17,9 %, de derivació per sufixació); hi té un pes menor la composició (21,4 %), i encara molt menor la sintagmació (5,5 %), la conversió sintàctica (2,9 %) i la truncació (1 %).

El recurs al manlleu d'unitats d'altres llengües representa un 21,2 % del total de neologismes, la procedència dels quals és principalment l'anglès (55,2 % del total de manlleus), i també el castellà (20,7 %) i el francès (11,4 %), per esmentar les llengües d'on provenen més manlleus. La neologia semàntica té una importància quantitativa menor, en part deguda a la dificultat de detecció.

Considerem, però, que el màxim aprofitament es pot obtenir amb estudis concrets a partir de l'explotació sistemàtica i aprofundida de les dades de l'Observatori. Aquestes dades, per exemple, s'han utilitzat per a treballs individuals d'investigació acadèmica, com tesines i tesis de doctorat, i per a treballs d'investigació de caràcter col·lectiu de membres de l'Observatori, treballs especialment potenciats des del projecte mateix. En aquest moment, per exemple, s'han creat diversos grups de treball que analitzen el comportament d'un conjunt d'afixos del català, per veure si el funcionament que presenten en el corpus lèxic neològic s'acosta o se separa de la descripció que se'n fa a les gramàtiques.

L'aprofitament de les dades pot prendre encara direccions molt diverses, ja que les informacions de què disposem per a cadascun dels neologismes són també diverses (categoria gramatical, recurs de creació del neologisme, informació tipogràfica, un o diversos contextos —en funció de la freqüència d'aparició—, notes, dades d'identificació de la font i dades de gestió).

Aquestes informacions ens permeten estudiar i detectar, per exemple, des d'un punt de vista morfosintàctic, l'aparició de nous formants en la llengua i conèixer-ne la freqüència, les restriccions semàntiques, etc. (així, per exemple, els prefixos *ciber-*, *euro-* i *mega-* s'han convertit en formants rendibles per al català actual). I també es pot observar l'aparició de noves regles de formació de paraules o de nous funcionaments, restriccions o ampliacions, per a les regles existents i descrites per les gramàtiques. És en aquest nivell que considerem que l'Observatori de Neologia pot contribuir a l'actualització de les gramàtiques.

Un bon exemple dels canvis que es produeixen a les regles de formació de paraules és la regla per la qual s'ajunta el sufix *-itis* (Cabré *et al.*, 1997) a un radical nominal que denomina una

part del cos, per formar unitats que signifiquen 'inflamació de'. Les dades de l'Observatori il·lustren una ampliació important d'aquesta regla: en usos expressius, la base nominal ja no és necessàriament una part del cos, i només metafòricament es pot considerar que el resultat signifiqui 'inflamació de' (*majusculitis, dimissionitis, borbonitis, etc.*).

Des d'un punt de vista semàntic, l'anàlisi de les dades de l'Observatori permet detectar nous significats per a formes existents. A l'Observatori comptem amb un conjunt molt important de contextos d'ús dels neologismes, que permet diferenciar sentits i, amb vista a l'actualització lexicogràfica, permet definir més adequadament les unitats i/o incorporar noves accepcions. L'anàlisi dels contextos és especialment important en els neologismes perquè sovint presenten un significat menys estable o fixat, i també perquè permet anar observant els canvis semàntics d'unitats ja existents.

En el *Diccionari de paraules noves*,² aquest fenomen es reflecteix sistemàticament en la diversitat d'accepcions que presenten la majoria de neologismes. Així, per exemple, la paraula *voyeur*, que inicialment s'utilitza per designar les persones que tenen el costum d'espionar escenes íntimes o sexuals alienes, ha passat a designar també les persones que tenen una actitud espectral davant de la vida («Éts un voyeur a qui no agrada participar en res»); o també *tot-terreny* (segons el DIEC, *tot terreny*), que s'aplica als vehicles preparats per circular tant en terreny llis com en terreny accidentat, i que trobem ara aplicat a persones («És en aquest moment de calma que Ricard Pérez Casado haurà de posar tota la carn a la graella, demostrar que és un tot-terreny...»).

Des d'un punt de vista formal, l'estudi dels neologismes ens deixa veure les vacil·lacions de la llengua en la diversitat gràfica que presenten moltes unitats. Els manlleus, per exemple, poden variar segons els diferents nivells d'adaptació al sistema de la llengua, però també d'acord amb les diferents possibilitats d'adaptació o de denominació que ofereix una mateixa unitat (*strip-tease, striptease, estriptís; skin, skinhead, skin head, skin-head*, i també *cap afaitat* i *cap rapat*). Però també les noves unitats lèxiques formades a partir dels recursos de la llengua ofereixen variació formal (*alegalitat* respecte d'*il·legalitat; altoelfoc, alto el foc, alto-el-foc*).

Altres informacions que l'Observatori ha anat recollint amb relació als neologismes ens permeten fer estudis de caràcter més pragmàtic; la informació sobre la freqüència d'aparició de les unitats neològiques dins d'un mateix any i al llarg dels anys ens mostra el grau d'estabilització dels neologismes i aquesta informació és útil en la valoració de la necessitat d'incorporació d'alguns neologismes a les fonts lexicogràfiques. Moltes unitats són hàpaxs —és el cas d'autèntics jocs lingüístics que no responen a cap necessitat denominativa (*nosaltrisme, favagírar, tradi-festa, etc.*)—, i altres unitats apareixen, incrementen la seva freqüència d'aparició i després desapareixen, d'acord amb la presència del referent a la societat, del qual és reflex (*clambuterol, perestroika, etc.*).

---

2. Els contextos que apareixen a continuació entre parèntesis són extrets d'aquesta obra.

També serien d'orientació pragmàtica estudis sobre la procedència dels neologismes; probablement hi ha neologismes només presents en la neologia oral, o bé només presents en els usos més espontanis; seria interessant analitzar si determinats neologismes es reparteixen igualment entre totes les fonts escrites amb què treballem, o si més aviat tendeixen a aparèixer en uns textos i no en els altres, etc.

A partir de la font de buidatge també es poden establir les seccions més productives en la creació de nou lèxic; esports, economia, cultura i societat, política, etc., poden tenir comportaments quantitativament i qualitativament diferents pel que fa a la neologia.

Amb aquesta breu exposició de l'aprofitament que es treu i que es pot treure de les dades de l'Observatori pensem que queda prou il·lustrat i justificat el fet de considerar que aquest projecte pot aspirar a oferir una fotografia sobre la vitalitat interna de la llengua, d'acord amb els últims treballs teòrics que hem presentat (Cabré *et al.*, en premsa; Cabré, en premsa).

4. Conclusions

A tall de conclusió i d'acord amb els objectius amb què hem iniciat aquesta ponència, voldríem acabar considerant l'Observatori de Neologia com una peça important, pel que fa al lèxic, per a la detecció de les necessitats d'orientació normativa i també per al seguiment de les propostes normatives.

Voldríem fer èmfasi també en les possibilitats d'aprofitament que ofereix el projecte, que van molt més enllà de l'estricta actualització lexicogràfica —objectiu que sempre s'ha considerat prioritari—, ja que aporta elements per a la descripció del lèxic amb vista a l'actualització de les gramàtiques.

Agraïm a la Secció Filològica que des d'un principi tingués confiança en un projecte jove i innovador, i que decidís de donar-li un suport sense el qual no hauríem fet aquest camí de deu anys; manifestem des d'aquí la nostra voluntat i el nostre compromís en l'obertura, ja iniciada, del projecte cap a nous horitzons que ens permetin oferir en el futur un retrat molt més ampli de la creativitat lèxica de la llengua catalana.

Bibliografia

- BADIA I MARGARIT, Antoni M. «Risc i certesa de la neologia». A: CABRÉ, M. Teresa; FREIXA, Judit; SOLÉ, Elisabet [ed.]. *Actes del I Simposi sobre Neologia*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada. [En premsa]
- CABRÉ, M. Teresa. «La neologia com a mesura de la vitalitat interna de les llengües». A: CABRÉ, M. Teresa; FREIXA, Judit; SOLÉ, Elisabet [ed.]. *Actes del I Simposi sobre Neologia*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada. [En premsa]

- CABRÉ, M. Teresa; FREIXA, Judit; SOLÉ, Elisabet. «A la limite des mots construits possibles». *Sillexicales*, núm. 1 (1997): *Mots possibles et mots existants. Forum de morphologie (1ères rencontres). Actes du colloque de Villeneuve d'Ascq (28-29 avril 1997)*, p. 65-78.
- CABRÉ, M. Teresa [et al.]. «Evaluación de la vitalidad de una lengua a través de la neología». A: *Actes du colloque La néologie ibérique*. Paris: Université Paris-Sorbonne (Paris IV). [En premsa]
- FREIXA, Judit; SOLÉ, Elisabet. «Neologia descriptiva i aplicacions lexicogràfiques: el *Diccionari de paraules noves*». A: CABRÉ, M. Teresa; FREIXA, Judit; SOLÉ, Elisabet [ed.]. *Actes del I Simposi sobre Neologia*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada. [En premsa]
- OBSERVATORI DE NEOLOGIA. *Descripció quantitativa dels neologismes documentats durant l'any 1995 a la premsa en català*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada, 1998. (Papers de l'IULA, Sèrie Informes; 23). [Coordinació de M. Teresa Cabré, Judit Freixa i Elisabet Solé]
- OBSERVATORI DE NEOLOGIA. *Diccionari de paraules noves*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1998. [Coordinació de M. Teresa Cabré, Judit Freixa i Elisabet Solé]
- VIVALDI, J. «SEXTAN: prototip d'un sistema d'extracció de neologismes». A: CABRÉ, M. Teresa; FREIXA, Judit; SOLÉ, Elisabet [ed.]. *Actes del I Simposi sobre Neologia*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada. [En premsa]